

การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์

ต่อ **ผู้สูงอายุ**

สู่สังคมสูงวัยอย่างมีคุณภาพ

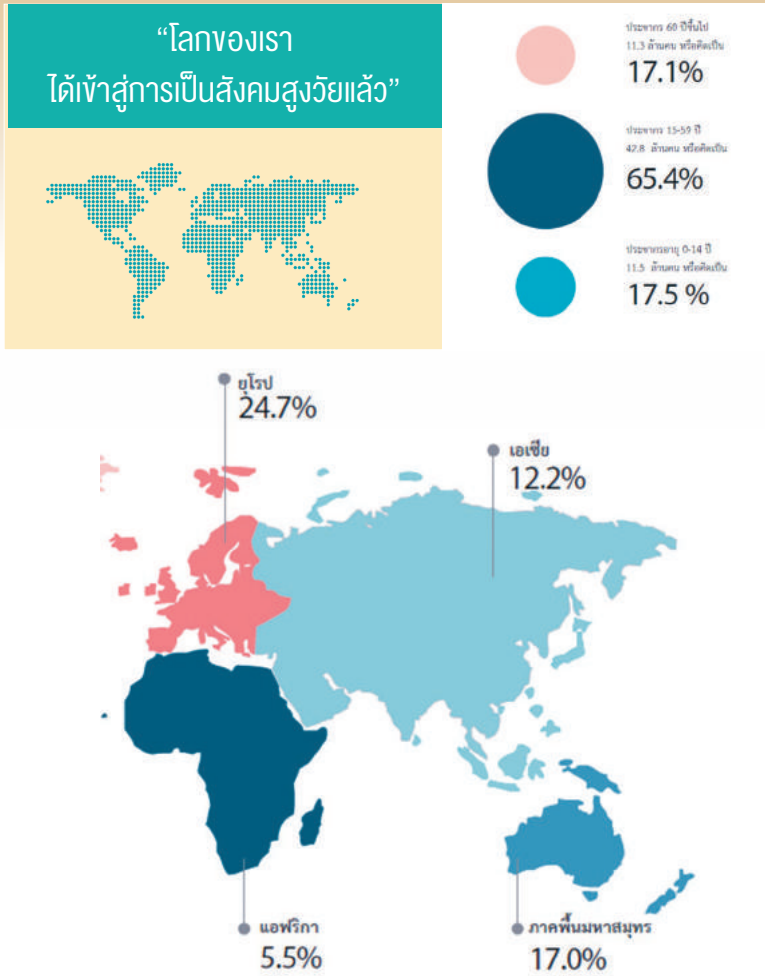
บุญทวี เกี่ยมวัน
และปาริชาติ เป็นวงษ์
กองยุทธศาสตร์การพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์และสังคม

โลกของเราได้เข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัยแล้ว

ปัจจุบันประชากรโลกมีสัดส่วนประชากรสูงอายุ 60 ปีขึ้นไป เกินกว่าร้อยละ 10 โดยในปี พ.ศ. 2560¹ โลกมีประชากรสูงอายุ หรือคนที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 13 ของประชากรโลกทั้งหมด 7,550 ล้านคน และในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2550 - 2560) อัตราการเพิ่มของผู้สูงอายุอยู่ที่ร้อยละ 5.8 ซึ่งสูงกว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรโลกทั้งหมดเกือบ 4 เท่าตัว ขณะที่ประชากรวัยเด็กกลับมีอัตราการเพิ่มขึ้นที่ต่ำลงโดยมีอัตราเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 0.6 ต่อปี ทวีปยุโรปมีระดับการสูงวัยสูงที่สุด คือ มีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปถึงร้อยละ 24.7 ของประชากรทั้งทวีป ในทวีปเอเชียมีสัดส่วนของประชากรสูงอายุสูงเป็นอันดับ 4 และมีประชากรสูงอายุมากที่สุดประมาณ 508 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.2 ของประชากรทั้งทวีป โดยประเทศที่มีสัดส่วนประชากรสูงอายุมากที่สุดในโลก คือ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศจีน และประเทศอินเดีย ตามลำดับ

¹ มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2561). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2560.

องค์การสหประชาชาติได้แบ่งระดับการเข้าสู่สังคมสูงอายุไว้ 3 ระดับ

• Aging Society

ประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 หรืออายุตั้งแต่ 65 ปีมากกว่าร้อยละ 7 ของประชากรทั้งประเทศ

• Aged Society

ประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 หรืออายุตั้งแต่ 65 ปีมากกว่าร้อยละ 14 ของประชากรทั้งประเทศ

• Super-aged Society

ประเทศที่มีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ

ประเทศไทยกับการเข้าสู่สังคมสูงวัย

ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัย (Aging Society) มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 โดยสาเหตุสำคัญมาจากการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ การลดลงของภาวะการตาย และการเพิ่มขึ้นของอายุคาดเฉลี่ยของประชากร ในปี 2560 ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุถึงร้อยละ 11.3 ของจำนวนประชากรทั้งหมด 65.5 ล้านคน และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการคาดประมาณประชากรของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ² ในปี 2564 ประเทศไทยจะเข้าสู่ “สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์” (Aged Society) เมื่อประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด และในปี 2574 ประเทศไทยจะเข้าสู่ “สังคมสูงวัยระดับสุดยอด” (Super-aged society) เมื่อประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมด ดังนั้น การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของผู้สูงอายุจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนประชากรวัยพึ่งพิงเพิ่มมากขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

² สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2553 - 2558.

ตารางข้อมูลการจัดสรรเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ปี พ.ศ. 2552 - 2561		
ปีงบประมาณ	จำนวนผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพ (คน)	จำนวนเงิน (บาท)
2552	5,448,843	21,963,075,000
2553	5,652,893	32,779,232,400
2554	6,521,749	37,893,398,000
2555	6,784,734	52,535,425,200
2556	7,308,315	58,347,043,200
2557	7,664,599	60,999,878,400
2558	7,749,138	61,879,284,200
2559	8,012,853	63,219,443,300
2560	8,158,313	64,783,645,200
2561	8,379,782	66,359,650,800

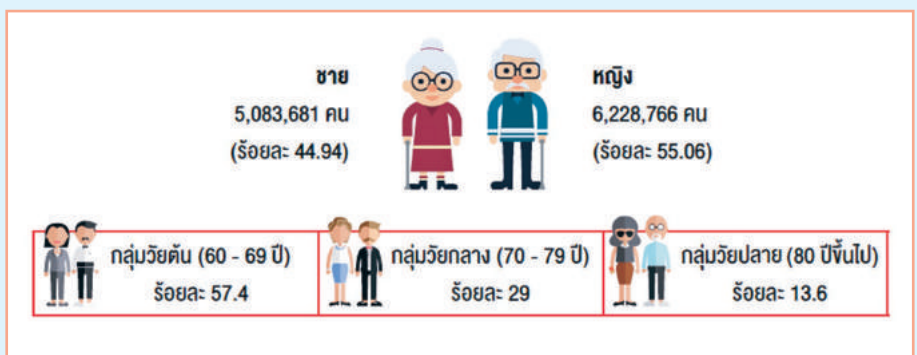
ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง

การเข้าสู่สังคมสูงวัยส่งกระทบต่อการพัฒนาและการเจริญเติบโตของประเทศไทยในระยะยาว ทั้งด้านเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยรวม กล่าวคือ เมื่อโครงสร้างของประชากร มีสัดส่วนผู้สูงอายุมากขึ้น แต่มีวัยทำงานเท่าเดิม หรือลดลงจะส่งผลให้เกิดการขาดแคลนกำลังแรงงาน อีกทั้งภาครัฐจำเป็นต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายทางด้านสวัสดิการมากขึ้น ปัจจุบันประเทศไทยใช้งบประมาณจำนวนมากในการดูแลผู้สูงอายุ ข้อมูลการจัดสรรเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากเว็บไซต์ของสำนักงานเศรษฐกิจการคลังระหว่างปี พ.ศ. 2552 - 2561 พบว่าใช้งบประมาณสูงเป็น 3 เท่า จาก 22,000 ล้านบาท เป็น 66,000 ล้านบาท ภายในระยะเวลาหนึ่งทศวรรษ³ ในด้านคุณภาพชีวิตการไม่ได้ทำงานอาจทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกไม่ภาคภูมิใจ ไร้ค่า และถึงขั้นซึมเศร้า

ถึงเวลาแล้วหรือยังที่ประเทศไทยจะปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ต่อผู้สูงอายุ

ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ ระบุว่าในปี พ.ศ. 2560 ประเทศไทยมีจำนวนผู้สูงอายุทั้งสิ้นประมาณ 11,312,447 คน และคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2570 อัตราการพึ่งพิงประชากรวัยทำงาน 100 คน จะต้องรับภาระประชากรสูงอายุและวัยเด็กเพิ่มขึ้นเป็น 64 คน อีกทั้ง ใน 20 ปีข้างหน้า ประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุมากถึง 1 ใน 3 ของคนไทยทั้งหมด และผู้สูงอายุวัยปลาย (อายุ 80 ปีขึ้นไป) จะมีมากถึง 3.5 ล้านคน

³ ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 รัฐบาลปรับเบี้ยยังชีพรายเดือนสำหรับผู้สูงอายุ ให้เป็นแบบขั้นบันได จากเดิม 500 บาท/คน/เดือน เป็น ผู้ที่มีอายุ 60-69 ปี ได้รับ 600 บาท/คน/เดือน ผู้ที่มีอายุ 70-79 ปี ได้รับ 700 บาท/คน/เดือน ผู้ที่มีอายุ 80-89 ปี ได้รับ 800 บาท/คน/เดือน และผู้ที่มีอายุ 90 ปีขึ้นไป ได้รับ 1,000 บาท/คน/เดือน

ทั้งนี้ โดยทั่วไปเมื่อมนุษย์เรามีอายุขัยยืนยาวขึ้นจะนำไปสู่การเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างรวดเร็วขึ้น ซึ่งตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานที่ว่าคนเริ่มเข้าสู่วัยชราจากการนับตามช่วงปีปฏิทิน (Chronological Age) อย่างไรก็ดี หากใช้การวัดอายุจากจำนวนปีที่คาดว่าจะมีชีวิตอยู่ต่อไปข้างหน้า (Prospective Age) จะพบว่าการเพิ่มขึ้นของอายุขัยเฉลี่ย จะนำไปสู่การช่วยชะลอการเข้าสู่สังคมสูงวัย⁴ เนื่องจากการมีอายุยืนไม่ได้หมายความว่าถึงแก่กรรมแต่อย่างใด แต่เป็นการบ่งบอกถึงการยืดช่วงชีวิตวัยหนุ่มสาวที่ยาวนานขึ้น ดังนั้น จึงเกิดเป็นคำถามว่าถึงเวลาแล้วหรือยังที่ประเทศไทยต้องปรับเปลี่ยนมโนทัศน์และการนิยามผู้สูงอายุเพื่อชี้ให้เห็นโอกาสความเป็นไปได้ในการนำผู้สูงอายุกลับมาเข้าสู่สังคมและมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจของประเทศต่อไป

นิยามของคำว่า “ผู้สูงอายุ” องค์การสหประชาชาติไม่ได้มีการกำหนดเกณฑ์อายุเริ่มต้นที่เป็นมาตรฐาน แต่ยอมรับโดยทั่วไปว่าหมายถึงบุคคลที่มีอายุตามปีปฏิทินตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วมักใช้เกณฑ์อายุที่ 65 ปีขึ้นไป⁵ สำหรับสังคมไทย หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งความเชื่อนี้ได้หยั่งรากฝังลึกในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของ “วัยชรา” หมายถึง วัยที่ต้องจากวัยกลางคนอายุเกิน 60 ปี ประกอบกับกฎหมายต่าง ๆ ทั้งพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 มาตรา 3 “ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย” พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2494 และที่แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 19 ซึ่งกำหนดให้ข้าราชการที่มีอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์แล้วจะต้องพ้นจากราชการ เมื่อสิ้นปีงบประมาณที่ข้าราชการผู้นั้นมีอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์ ยกเว้นข้าราชการบางประเภท อาทิ ข้าราชการตุลาการและอัยการ ซึ่งดำรงตำแหน่งอาวุโส ที่มีกำหนดเกษียณอายุได้จนถึง 70 ปี เหล่านี้ยิ่งตอกย้ำความเชื่อที่ว่าผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปคือ ผู้ที่กลายเป็นผู้สูงอายุ

⁴ Scherbov, S. (2019, February 25). New measures of population ageing [PowerPoint presentation]. *Expert Group Meeting: “Measuring Population Ageing: Bridging Research and Policy”*, Mandarin Hotel Managed by Centre Point, Bangkok. Retrieved from <http://www.iiasa.ac.at>

⁵ ในปี ค.ศ. 1916 Isaac Rubinow นิยามว่า อายุ 65 ปี โดยทั่วไป นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ผู้สูงอายุ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาของชีวิตที่อัตราการเจ็บป่วยและการเสียชีวิตเริ่มที่จะสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัดกว่าปีก่อนๆ

อย่างไรก็ตาม กว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา วิวัฒนาการทางเทคโนโลยีและการสาธารณสุขของไทย ได้ก้าวหน้าไปอย่างมากส่งผลให้คนไทยมีสุขภาพที่ดีขึ้น และสามารถมีชีวิตที่ยืนยาวมากขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2562 ประชากรชายไทยมีอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดเท่ากับ 73 ปี และประชากรหญิงมีอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดเท่ากับ 80 ปี⁶ และเมื่อดูจากอายุมัธยฐานหรืออายุที่แบ่งประชากรออกเป็นสองกลุ่มที่เท่ากัน พบว่าค่าอายุมัธยฐานนั้นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากประมาณ 18 ปี ในปี พ.ศ. 2493 ขึ้นมาอยู่ที่ประมาณ 40 ปี ในปัจจุบัน และคาดว่าตัวเลขจะเพิ่มขึ้นเกือบถึง 50 ปี ในช่วงปี พ.ศ. 2593⁷ ในขณะที่นักวิชาการและนักวางแผนในประเทศไทยยังคงใช้ตัวชี้วัดการสูงอายุทางประชากรแบบดั้งเดิม อาทิ สัดส่วนของผู้สูงอายุ อัตราส่วนพึ่งพิงผู้สูงอายุ และอัตราส่วนศักยภาพเกื้อหนุน และข้อมูลตัวเลขอายุตามปีปฏิทินสำหรับการคาดการณ์แนวโน้มสังคมสูงวัยของประเทศ

การวัดการสูงอายุในประเทศไทย ปัจจุบันใช้ข้อมูลตัวเลขอายุตามปีปฏิทินว่าผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป คือ ผู้สูงอายุ และเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยที่รวดเร็วแห่งหนึ่งของโลก ซึ่งอัตราส่วนพึ่งพิงของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 ส่งผลให้กลุ่มประชากรอายุน้อยกว่าที่ทำหน้าที่คอยเกื้อกูลผู้สูงอายุมีจำนวนลดลงไปเช่นกัน ซึ่งการลดลงอย่างต่อเนื่องของอัตราส่วนศักยภาพเกื้อหนุน สะท้อนฐานการสนับสนุนที่หดตัวของผู้ที่มิประสิทธิผลทางเศรษฐกิจที่จะสามารถเป็นที่พึ่งพิงให้กับผู้สูงอายุได้ โดยตัวชี้วัดการสูงอายุทางประชากรแบบดั้งเดิม อาจก่อให้เกิดความกังวลต่อการเข้าสู่สังคมสูงวัยทั้งในภาครัฐบาล และภาคประชาชน อีกทั้งตัวชี้วัดเหล่านี้ ยังไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยทางด้านสุขภาพและสังคมของการสูงอายุที่อาจส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ที่ดีของผู้สูงอายุ การได้รับโอกาสอย่างเป็นธรรมโดยปราศจากอคติแห่งวัยและการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน ดังนั้นเราจึงต้องใช้วิธีการแบบหลากหลายมิติในการวัดและทำความเข้าใจกระบวนการสูงอายุให้ดียิ่งขึ้นเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวางแผนนโยบายและโครงการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

⁶ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2562). ประชากรคาดประมาณ ณ กลางปี 2562 (1 กรกฎาคม). สารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล, 28: 1.

⁷ Prachuabmoh, V. (2019, February 25). Ageing in Thailand [PowerPoint presentation]. Expert Group Meeting: "Measuring Population Ageing: Bridging Research and Policy", Mandarin Hotel Managed by Centre Point, Bangkok. Retrieved from <http://www.iiasa.ac.at>

การวัดการสูงอายุแบบหลายมิติ Sanderson & Scherbov (2007) ได้แนะนำแนวคิดใหม่ในการวัดจำนวนประชากรสูงอายุ โดยการใช้จำนวนปีที่คาดว่าจะมีชีวิตอยู่ต่อไปข้างหน้าแทนอายุตามปฏิทิน⁸ ซึ่งจำนวนปีดังกล่าววัดความชราภาพไม่เพียงจากวันเดือนปีเกิด แต่ดูไปถึงความสัมพันธ์กับอายุขัยที่ยืนยาวขึ้นของปัจเจกด้วยอายุตามปฏิทินนำเสนอเพียงมิติเดียวของการสูงอายุของประชากร

กรณีศึกษาจากกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวียและประเทศในสหภาพยุโรป พบว่า ชาวยุโรปส่วนใหญ่ในสหภาพยุโรป คิดว่าตัวเองยังอ่อนวัยจนกระทั่งมีอายุได้ 41.8 ปีตามปฏิทิน⁹ แม้ว่าอายุมาตรฐานของกลุ่มประเทศสหภาพยุโรป คือ 40.9 ปี¹⁰ ด้วยเหตุนี้ ในยุโรปจึงมีปรากฏการณ์ว่าผู้หญิงจำนวนมากให้กำเนิดบุตรครั้งแรกเมื่ออายุ 40 ปีขึ้นไป การสร้างครอบครัวครั้งแรกเมื่ออายุ 55 ปีขึ้นไป การเข้าเรียนมหาวิทยาลัยเมื่ออายุ 50 ปีขึ้นไป การเริ่มต้นอาชีพการงานเมื่ออายุ 40 ปีขึ้นไป คนอายุ 85 ปีขึ้นไปยังคงอยู่ในภาคการจ้างงาน หรือแม้กระทั่งเริ่มต้นทำธุรกิจของตนเอง แต่งานใหม่ มีเพศสัมพันธ์ อีกทั้งการกลับเข้ามาสู่ภาคการจ้างงานอีกครั้งของแรงงานหลายล้านคน ซึ่งได้เกษียณอายุไปแล้ว

ดังนั้น การวัดการสูงอายุที่จริงจังจำเป็นต้องวัดคุณลักษณะต่าง ๆ ของบุคคล อาทิ ระดับการศึกษา สถานะทางสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรม (รวมถึงความพิการ ความไม่แข็งแรง และอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง) ที่อยู่อาศัย ความรู้ และการเข้าถึงเทคโนโลยี ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้จะช่วยอธิบายถึงระดับของความเปราะบาง ระดับความยากลำบาก และระดับความต้องการความช่วยเหลือหรือความคุ้มครองทางสังคมของบุคคลนั้น ๆ การวัดการสูงอายุในหลาย ๆ มิติจะช่วยสร้างฐานข้อมูลที่ดีขึ้นสำหรับการออกแบบตัวเลือกทางนโยบาย และเป็นแสงสว่างแห่งความหวังในการเข้าสู่สังคมสูงวัยที่ประสบความสำเร็จของประเทศไทย

⁸ Sanderson, W. C. & Scherbov, S. (2007). *A new perspective on population aging*. *Demographic Research*, 16: 27 - 58.

⁹ Marin, B. (2019, February 25). Dynamically adjusted pension age. Coping with age inflation by lifetime indexing in selected Scandinavian and continental EU countries [PowerPoint presentation]. *Expert Group Meeting: "Measuring Population Ageing: Bridging Research and Policy"*, Mandarin Hotel Managed by Centre Point, Bangkok. Retrieved from <http://www.iiasa.ac.at>

¹⁰ อายุมาตรฐานตามปฏิทินที่ 40.9 ปี อายุขัยเฉลี่ยคงเหลือของประชากรจะมีค่าใกล้เคียงกับจำนวนปีที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

ผลกระทบจากอคติแห่งวัย ในสังคมซึ่งฉายภาพผู้สูงอายุในทางลบ อาทิ ผู้สูงอายุเป็นคนด้อยความสามารถ เจ็บป่วยง่าย เป็นผู้ที่ต้องการการพึ่งพิง ต้องรอรับความช่วยเหลือ อคติแห่งวัยนี้จะนำไปสู่การเลือกปฏิบัติด้านอายุ (Age Discrimination) ส่งผลให้ผู้มีอายุเกิน 60 ปี ไม่ได้รับโอกาสที่เท่าเทียม ในการเข้าถึงทรัพยากรด้านต่าง ๆ อาทิ ถูกมองว่าควรเลิกทำงาน เพราะปัญหา สุขภาพ ประสิทธิภาพการทำงานลดลงเมื่อเทียบกับวัยแรงงาน ซึ่งการเหมารวม (Stereotype) ลักษณะนี้เป็นการขาดการประเมินคุณค่า หรือความสามารถ ในการทำงานที่แท้จริง และอคติแห่งวัยนี้อาจก่อให้เกิด “ปรากฏการณ์ความ คาดหวัง สร้างความจริง” (Self-fulfilling Prophecies) กล่าวคือ หากบุคคล หรือสังคมหนึ่งมีความเชื่อหรือความคาดหวังต่อใครในทางใดก็ตาม ความเชื่อ หรือความคาดหวังนี้จะได้รับการถ่ายทอดออกมาเป็นการประพฤติปฏิบัติต่อ บุคคลนั้น ซึ่งเขาจะรับรู้และพยายามแสดงพฤติกรรมออกมาให้เป็นไปอย่างที่ ถูกคาดหวัง ในกรณีนี้ หากผู้มีอายุเกิน 60 ปี ถูกคาดหวังว่า ต้องประสบกับ ความเสื่อมทางร่างกายไม่สามารถทำงานได้ตามปกติหรือทำงานได้น้อยลง พันวัยแห่งการเรียนรู้ ต้องพึ่งพาผู้อื่น เขาก็มีแนวโน้มที่จะใช้ช่วงชีวิตที่เหลืออยู่นอกภาคการจ้างงานหรือไม่ได้ทำงาน ไม่คิดแสวงหาความรู้เพิ่มเติม และ คาดหวังการดูแลจากคนรอบข้าง

หลักฐานสนับสนุนแนวคิดนี้ มาจากงานวิจัยของนักจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด Rosenthal และ Jacobson¹¹ ได้นำข้อสอบวัดเชาวน์ปัญญาเข้าไปสอบเด็กในโรงเรียนประถมแห่งหนึ่ง โดยหลังจากสอบเสร็จพวกเขาได้บอกกับครูประจำชั้นว่า พบเด็กจำนวนหนึ่งที่มีระดับสติปัญญาสูงเหนือเด็กอื่น ๆ พร้อมทั้งแจ้งรายชื่อเด็กจำนวนนั้นให้ครูทราบ ซึ่งรายชื่อดังกล่าว นักจิตวิทยาทั้งคู่ใช้วิธีการสุ่มเลือก เมื่อระยะเวลาผ่านไปหกเดือน พวกเขาได้กลับไปวัดเชาวน์ปัญญาของเด็กกลุ่มเดิมอีกครั้ง ผลปรากฏว่า เด็กคนอื่น ๆ ได้คะแนนใกล้เคียงกับการวัดผลในครั้งแรก ขณะที่กลุ่มเด็กซึ่งได้รับการสุ่มชื่อนั้น กลับได้คะแนนเฉลี่ยสูงขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือมีระดับความเก่งที่เพิ่มขึ้นมาจริง ๆ Rosenthal และ Jacobson อธิบายว่า เมื่อพวกเขาบอกรายชื่อเด็กแก่ครู จะส่งผลให้ครูเกิดการทำตามความเชื่อที่ได้รับทราบมา คือเชื่อมั่นว่าเด็กเหล่านั้น กำลังจะเก่งขึ้น ครูจึงได้ปฏิบัติต่อเด็กกลุ่มนั้นในลักษณะของคนเก่ง อาทิ ให้เป็นคนช่วยสอนเพื่อนแทนครู ถามคำถามและให้ความสนใจเด็กเหล่านี้มากขึ้น ตลอดจนการยกย่องเมื่อพวกเขาเรียนรู้ได้ดี การปฏิบัติของครูต่อเด็กกลุ่มนี้ยังเป็นธรรมชาติ โดยการแสดงออกมาทางกิริยาท่าทาง และคำพูด ส่งผลให้เด็กได้เห็นภาพของตนเองว่าเป็นคนเก่งในสายตาของครู ซึ่งเปรียบเสมือนกระจกเงาสะท้อนให้เกิดภาพลักษณ์ต่อตนเอง และปฏิบัติตนตามภาพลักษณ์นั้น เด็กจึงตั้งใจอ่านหนังสือมากขึ้น กล้าคิดในสิ่งที่ท้าทาย และกล้าหาญประสบการณ์ใหม่มากขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ระดับสติปัญญาของพวกเขาเพิ่มพูนขึ้นในที่สุด

¹¹ Rosenthal, R. & Jacobson, L. (1968). *Pygmalion in the classroom: Teacher expectation and pupils' intellectual development*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ต่อผู้สูงอายุ สู่สังคมสูงวัยอย่างมีคุณภาพ

60+ ไพแรง

หางานดีทำได้ แก่เหงา ได้เงิน!

การปรับนิยามผู้สูงอายุใหม่ ประเทศไทย ได้กำหนดนิยามอายุของผู้สูงอายุอย่างเป็นทางการไว้ในพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ว่าเป็นบุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ซึ่งนิยามดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับสิทธิในการได้รับสวัสดิการและอายุเกษียณ แต่จากการที่ประชากรผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และมีอายุยืนมากขึ้น อาจส่งผลกระทบต่อภาระงบประมาณในการจัดสวัสดิการต่าง ๆ ในอนาคตได้ ทั้งนี้ ในหลายประเทศได้มีการปรับนิยามอายุของผู้สูงอายุ โดยการเลื่อนอายุเกษียณให้สูงขึ้น อาทิ ประเทศญี่ปุ่น เสนอปรับเกณฑ์อายุจาก 65 ปี เป็นอายุ 75 ปี โดยให้เหตุผลว่าเกณฑ์อายุทางการของผู้สูงอายุที่ 65 ปี เป็นเกณฑ์ที่ถูกกำหนดขึ้นเมื่อประมาณ 45 ปีที่แล้ว ซึ่งประชากรของประเทศมีอายุคาดเฉลี่ยเพียง 68 ปี แต่ปัจจุบันอายุคาดเฉลี่ยของคนญี่ปุ่นเพิ่มสูงเป็น 86 ปี และ 79 ปี สำหรับเพศหญิงและชายตามลำดับ

ในขณะที่ประเทศสิงคโปร์ได้ออกกฎหมาย Retirement and Re-employment Act เพื่อปรับอายุเกษียณจาก 62 ปี เป็น 65 ปี และ 67 ปี ตามลำดับ ทั้งนี้ การเลื่อนอายุให้สูงขึ้นจะช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายทางสุขภาพ และระบบบำนาญของประเทศ รวมถึงรักษาขนาดของกำลังแรงงานไม่ให้หดตัวมากเกินไป ทั้งยังมีผลทางจิตวิทยา ช่วยให้ผู้มีอายุเกิน 60 ปี รู้สึกว่าเป็นผู้สูงอายุช้าลง มีคุณค่าต่อครอบครัวและสังคม และมีผลทางบวกในเชิงสุขภาพ อาทิ มีประสิทธิภาพในการจัดการกับการป่วย ลดความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะทุพพลภาพ มีความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้น¹²

¹² สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2556). มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ : มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคม และสุขภาพ. นครปฐม: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

ผลกระทบต่อการปรับนิยามผู้สูงอายุ ด้านบวก การปรับนิยาม “ผู้สูงอายุ” ให้มีอายุมากขึ้น จะทำให้คนในสังคมรู้สึกว่ามีอายุ 60 ปีขึ้นไปยังไม่แก่ ไม่ได้เป็นภาระของลูกหลานและสังคมโดยรวม สุขภาพจิตของบุคคลที่รู้สึกว่าตนเองยังไม่แก่ ย่อมส่งผลต่อสุขภาพกายที่ดี รู้สึกมีพลังในการทำงานได้ยาวนานขึ้น เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเหล่านี้ ยังคงอยู่ในระบบการทำงาน สามารถมีรายได้เลี้ยงตนเองต่อไปได้ ไม่ต้องพึ่งพาลูกหลาน สร้างความรู้สึกถึงการมีคุณค่าต่อตนเองและสังคม ในทางกลับกันการปรับนิยามผู้สูงอายุให้สูงขึ้นจะไปเชื่อมโยงกับการเลื่อนอายุเกษียณ และอายุที่ได้รับสิทธิและสวัสดิการต่าง ๆ จากรัฐ ซึ่งอาจก่อให้เกิดแรงต้านจากกลุ่มผู้เสียประโยชน์ได้

อย่างไรก็ดี การปรับนิยามผู้สูงอายุ ไม่ได้หมายความว่ารัฐต้องกำหนดให้มี “อายุการเกษียณปกติ” ที่สูงขึ้น แต่อาจพิจารณายกเลิกการบังคับอายุเกษียณซึ่งเป็นการปฏิบัติตามหลักการไม่เลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งอายุ^{13,14} และในขณะที่เดียวกันก็ยังคงอายุขั้นต่ำในการรับสิทธิประโยชน์ เช่น บุคคลสามารถขอเกษียณอายุตนเองได้ตั้งแต่อายุ 55 ปีเป็นต้นไป โดยได้รับบำเหน็จบำนาญที่เหมาะสม แต่หากนายจ้างมีความจำเป็นมากและหาคนทำงานแทนไม่ได้ ก็อาจไม่อนุมัติการเกษียณนี้ก็ได้ หรือหากนายจ้างเล็งเห็นความจำเป็นในการลดกำลังคนบางประเภท ก็อาจพิจารณาเพิ่มแรงจูงใจให้พนักงานซึ่งเข้าเกณฑ์นั้น สามารถตัดสินใจเกษียณก่อน สำหรับผู้ที่ต้องการ

ทำงานต่อไปก็สามารถส่งเงินสมทบเข้ากองทุนบำเหน็จบำนาญของนายจ้างต่อเรื่อย ๆ เพื่อแลกกับผลประโยชน์การเกษียณอายุที่มากขึ้นในอนาคต เมื่อพวกเขาต้องการยุติการทำงาน ซึ่งมาตรการเช่นนี้อาจสร้างแรงจูงใจในการทำงานได้นานกว่าอย่างอื่น เพื่อสนับสนุนผลผลิตของประเทศ

¹³ Grignon, M. and Spencer, B. G. (2015). On removing “age” and especially “old age” as a criterion in social programs. *Canadian Public Policy*, 41 (3): 241-251.

¹⁴ โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. (2551). การพัฒนาดัชนีการเกษียณอายุของข้าราชการและพนักงานของรัฐ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิศทางนโยบายของประเทศไทย ปัจจุบันรัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเข้าสู่สังคมสูงวัย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการขาดแคลนกำลังแรงงานในบางสาขา จึงได้พยายามเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในการทำงาน โดยเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2562 คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติหลักการ ร่างกฎ ก.พ. ว่าด้วยการให้ข้าราชการพลเรือนสามัญ ซึ่งมีอายุครบหกสิบปีบริบูรณ์ รับราชการต่อไป (ฉบับที่ ...) พ.ศ. สำคัญสำคัญเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมกฎ ก.พ. ว่าด้วยการให้ข้าราชการพลเรือนสามัญ ซึ่งมีอายุครบหกสิบปีบริบูรณ์ สามารถขยายอายุเกษียณราชการออกไป โดยจะต้องอยู่ในสาขาที่ขาดแคลน หรือในสายวิชาการระดับเชี่ยวชาญ ระดับ 9 และระดับทรงคุณวุฒิ ระดับ 10 หรือตำแหน่งประเภททั่วไป ระดับอาวุโส หรือระดับทักษะพิเศษ โดยต้องเคยดำรงตำแหน่งดังกล่าวมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี เพื่อบรรเทาปัญหาความขาดแคลนบุคลากร ในสาขาที่เป็นภารกิจสำคัญของรัฐและเพื่อรองรับปัญหาการเข้าสู่สังคมสูงวัย

ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญในต่างประเทศ คุณ Peh Kim Choo, Chief Executive Officer แห่ง Tsao Foundation เล่าถึงประสบการณ์ของสิงคโปร์กับสังคมสูงวัย¹⁵ ซึ่งคล้ายกับประเทศไทยในหลาย ๆ ด้าน สัดส่วนประชากรสูงอายุของสิงคโปร์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในหลายสิบปีมานี้ ในปี ค.ศ. 1970 ประชากรสิงคโปร์ 1 ใน 31 มีอายุ 65 ปีขึ้นไป สัดส่วนนี้ได้กลายเป็น 1 ใน 8 ในปี ค.ศ. 2015 และคาดว่าจะเพิ่มเป็น 1 ใน 4 ภายในปี ค.ศ. 2030 ส่งผลให้สิงคโปร์เป็นประเทศที่ประชากรกำลังมีระดับอายุเฉลี่ยสูงชันอย่างรวดเร็วที่สุดชาติหนึ่งของโลก แนวโน้มของสังคมสูงวัยมาพร้อมกับปัญหามากมาย อาทิ อัตราส่วนเกือหนุนผู้สูงอายุที่ลดลง ภาวะผู้ป่วยล้นโรงพยาบาล ความโดดเดี่ยวทางสังคม และการจัดหาเงินทุนเพื่อการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาว

¹⁵ ในงานประชุมวิชาการ “NextGen Aging – Shaping a Smart Future for an Aging Society” ซึ่งจัดโดย สถาบันคีนันแห่งเอเชีย เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2561 ณ โรงแรมดุสิตธานี กรุงเทพมหานคร.

อย่างไรก็ดี รัฐบาลสิงคโปร์ได้ใช้วิธีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ต่อผู้สูงวัยจากคลื่นยักษ์สึนามิสีเงินยวง เป็นการฉลองการมีอายุยืนยาวเพื่อจัดการกับปัญหาอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากร กล่าวคือ แทนที่จะมองว่าผู้อาวุโสเป็นปัญหา รัฐบาลได้เฉลิมฉลองและรวมพวกเขาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยการสร้างนโยบายเพื่อผู้สูงอายุแบบองค์รวมที่ไม่เพียงแต่มุ่งเน้นเรื่องการดูแลสุขภาพเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการคมนาคม การเรียนรู้ตลอดชีวิต สิ่งอำนวยความสะดวกทั้งในพื้นที่สาธารณะและภายในบ้าน การเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และการจ้างงานตลอดชีวิต บทเรียนจากสิงคโปร์ ซึ่งรัฐบาลประเทศอื่น ๆ สามารถนำไปปฏิบัติตามได้ คือการทบทวนมุมมองต่อผู้สูงอายุและการออกแบบโครงสร้างแรงงานให้ดีขึ้น โดยนับรวมกลุ่มแรงงานสูงวัยให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างนี้ การดำเนินการตามมาตรการดังกล่าวได้เป็นผลสำเร็จ สามารถช่วยให้ผู้สูงอายุมีชีวิตยืนยาวขึ้น และมีชีวิตที่เติมเต็มขึ้น ทั้งนี้ แนวทางของสิงคโปร์นั้น มีประสิทธิผลมากกว่าวิธีการแบบดั้งเดิม อย่างเช่น การสร้างสถานบริบาลผู้สูงอายุและโรงพยาบาลให้มากขึ้น สิ่งที่สำคัญสำหรับการรับมือกับการเข้าสู่สังคมสูงวัย คือ การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์อย่างจริงจังเพื่อรวมเอาประชากรอาวุโสที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ในการทำงานเดียวกัน คุณ Amal Abou Refeh แห่ง United Nations Department of Economic and Social Affairs เสนอให้มีการทบทวนแนวคิดในการนิยามและการวัดการสูงอายุ¹⁶ เพื่อจัดการกับสมมติฐานที่มีอคติบนพื้นฐานของอายุของบุคคล อาทิ สมมติฐานที่ว่าผู้สูงวัยเป็นภาระต่อระบบสวัสดิการและเศรษฐกิจ และเพื่อพิจารณาถึงการเลือกปฏิบัติในรูปแบบที่หลากหลายและทับซ้อน ซึ่งอาจทำให้เกิดความเปราะบางต่อผู้สูงอายุยิ่งขึ้นไปอีก

¹⁶ Rafeh, A. A. (2019, February 25). Conceptual considerations for measuring ageing in the context of MIPAA and Agenda 2030 [PowerPoint presentation]. *Expert Group Meeting: "Measuring Population Ageing: Bridging Research and Policy"*, Mandarin Hotel Managed by Centre Point, Bangkok. Retrieved from <http://www.iiasa.ac.at>

“เราไม่อาจหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นได้
แต่เราสามารถที่จะเตรียมความพร้อม
เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับบริบทของเราได้”

การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ต่อผู้สูงอายุ นอกเหนือจากการเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนนิยามผู้สูงอายุในเชิงตัวเลขแล้ว จึงอาจต้องพัฒนาแนวทางการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในสังคม ที่มีต่อผู้สูงอายุให้เป็นแง่บวกมากขึ้นควบคู่กันด้วย อาทิ การกำหนดไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเข้าใจถึงกระบวนการเปลี่ยนผ่านของชีวิตที่หลากหลาย กลุ่มคนที่มีอายุตามปีปฏิทินใกล้เคียงกัน ไม่ต้องจำเป็นต้องผ่านประสบการณ์ชีวิตในรูปแบบเดียวกัน และการสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกต่อผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ผ่านวัฒนธรรมบันเทิงร่วมสมัย ทั้งนี้ การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ต่อผู้สูงอายุเป็นเพียงข้อเสนอแนะเพื่อจุดประกายสร้างความตื่นตัวให้กับสังคม ต่อการหันมาทบทวนนิยามผู้สูงอายุที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคมเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สูงวัยได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และที่สำคัญคือ เพื่อให้สังคมตระหนักและยอมรับในคุณค่าของผู้สูงวัย อันจะนำไปสู่การเกิดมโนทัศน์ใหม่ต่อผู้สูงอายุไทยที่สอดคล้องกับสถานะของสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต เราพึงระลึกว่าเราไม่อาจหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นได้ แต่เราสามารถที่จะเตรียมความพร้อม เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับบริบทของเราได้

